CHRISTINA SVENSSON

Tegnér och skrattet

Några exempel från hans diktning

Tegnérs användning av humor, komik, satir och den romantiska ironin i sitt författarskap är inte så väl undersökt som Atterboms, Almqvists och Claes Livijns humor och ironi. Orsaken är naturligtvis att Tegnér inte skrev romaner eller noveller och att hans diktning och versepos inte har skapat något större intresse genom sin komik och humor. I Stig Hallgrens *Jean Paul och Sverige. En undersökning av Jean Pauls betydelse för svensk romantik 1800–1840* blir det i stället skoltalen som nämns som exempel på Jean Pauls inflytande på Tegnér. Här handlade det således inte om humor utan om en humanistisk syn på barn och deras uppfostran. Hallgren nämner också Tegnérs föreläsningar i estetik 1808, men framhäver att Tegnér aldrig fullständigt delade Jean Pauls estetiska ställningstaganden.[1] I Jonas Asklunds avhandling om Jean Pauls estetiks betydelse i svensk romantik omtalas Tegnér inte alls, och det behövs inte heller, därför att Jean Pauls inflytande på Tegnérs humoristiska dikter inte tycks ha varit särskilt stort.[2]

Min egen bild av Tegnér har präglats av annat än hans humor, såsom Tegnérs hyllning till poesin, diktandet, inspirationen och hänryckningen. I hans dikter finns också ett tema som var vanligt under romantiken, nämligen spänningen mellan den ändliga världen och den oändliga. Längtan bort – bort till en transcendental verklighet, det eviga, en himmel eller en gud – är ett annat viktigt tema. Tegnér skildrar denna längtan tragiskt eller melankoliskt. En av huvudtankarna i det sjunde programmet i Jean Pauls *Vorschule der Ästhetik*, påpekar Jonas Asklund i sin avhandling, är att denna längtan också kan skildras komiskt. Upplevelsen av det ändligas intighet inför det oändliga kan lika gärna upplevas ur ett komiskt som ett melankoliskt perspektiv, menar Jean

1 Hallgren 1988, s. 99–113.
2 Asklund 2008.

Paul. Det handlar inte om en enskild utpekad löjlig person utan om hela mänskligheten och dess dårskap. Det är således en medkännande humor.[3]

Jonas Asklund påpekar att den vikt som läggs på humorn i Jean Pauls estetik gör den till något mer än bara det satiriska, parodiska och ironiska. Jean Paul kallar också humorn för det omvänt sublima. I stället för längtan bort från den materiella till det oändliga eller idévärlden vänder Jean Paul på perspektivet och betraktar den ändliga världen och människan i den utifrån det oändligas synvinkel.[4]

DE FÅ EXEMPLEN

Materialet, när det gäller Tegnér och humorn, är ganska magert. Han skrev få humoristiska, satiriska och ironiska dikter, och det finns inte mycket skrivet om hans författarskaps humoristiska sida. Tegnér var dock känd inom vänkretsen för sin kvickhet, och följande epigram, som Tegnér skrev till Christoffer Heurlin när de båda herrarna hade förväxlat hattar, visar den vänliga humorn som fanns vännerna emellan och i Härberget:

> Ett misstag åter! Men tillstäd mig
> få rätta det, ty huru det är fatt
> jag byter gerna hufvud med dig
> men icke hatt.[5]

Epigrammet är svårt att datera men det skulle kunna vara skrivet vid riksdagen i Stockholm 1829. Här finns det ju en mycket vänlig humor, vilket skiljer den från de politiskt satiriska dikterna ”Hammarspik” och ”Oppositions-Talare”. Skämtet är egentligen inspirerat av ett odaterat brev som Johan Olof Wallin skrev till Tegnér.[6]

Voltaire menade att alla genrer är viktiga utom de tråkiga. Det finns trots allt några dikter och versepos där Tegnér lockar läsaren till skratt. Det sker på många olika sätt. Hans roliga dikter kan vara allt ifrån vänligt humoristiska till elakt satiriska.

Jag har endast valt ut två satiriska dikter och två inledande dikter till ett ofullbordat versepos som underlag till den här artikeln. Det har bland annat inneburit att jag har uteslutit den kända satiriska dikten ”Hammarspik” och den skickliga parodin i en födelsedagsdikt skriven till landshövding af Klinteberg 1826. Parodin har jag analyserat i några tidigare uppsatser.[7] Jag har också uteslutit *Frithiofs saga*, som innehåller

3 Asklund 2008, s. 16–18.
4 Asklund 2008, s. 18, 23.
5 SD V, s. 95.
6 Brevsamling Tegnér 1829, LUB.
7 Svensson 2003 och Svensson 2020.

många humoristiska situationer, därför att jag vill visa på en utveckling i Tegnérs humoristiska diktkonst och därmed gör ett begränsat urval. *Frithiofs saga* kräver en större utredning än vad som får plats i en mindre artikel. De två första dikterna som jag ska analysera är två satiriska dikter, ”Halkan”, som är tryckt för första gången 1819, och ”Oppositions-Talare”, som är skriven under riksdagen 1829. Jag avslutar med dikterna ”Jätten Finn” och ”Gerda” som skulle inleda ett versepos kallat *Helgonabacken* eller *Minnen af Lund*. Prologen ”Jätten Finn” trycktes första gången 1829,[8] och ”Gerda” är endast tryckt postumt.

”HALKAN” – EN SATIRISK DIKT I 1700-TALSSTIL

Den först omtalade dikten ”Halkan” är skriven på vintern. Diktjaget sitter och tittar ut genom sitt fönster, kanske från Tegnérs bostad på Gråbrödersgatan i Lund, och han får se hur den ene efter den andre som promenerar förbi halkar. Dikten är en parodi på dödsdansen. Alla är jämlika inför halkan på isen. Här ramlar gammal som ung, rik som fattig, man som kvinna och alla förlorar jämlikt sin värdighet. De sista två stroferna lyder:

Se, två Recensenter mötas
vidtberömda för talang.
Deras pannor sammanstötas,
hör Ni bara hur det klang.
Nya, gamla
scholan ramla,
Amen, Amen, jorden sang.

Dock – jag vill ej stå här länger
mina Bröder till förfång.
Ut ibland dem jag mig tränger,
ännu är dock dagen lång;
men till natten
slår jag vatten
öfver gatan än en gång.[9]

Den här dikten är ofta citerad som exempel på Tegnérs sinne för det komiska.

8 SD V, Kommentar, s. 176.
9 SD III, s. 59–61.

”Halkan” är först tryckt i *Stockholms Posten* 1819, och den blev mycket populär. Den tonsattes av en anonym person och sjöngs vid många festliga tillfällen.[10] I ”Halkan” finns ironi och drift med olika människors försök att behålla sin värdighet. De som främst halkade på isen var representanter för olika typer, klasser, kön eller yrkesgrupper, det vill säga inga individer med namn. Det är en satir över de olika personligheternas anspråk och egenskaper. Det här exemplet på satir har sina rötter i 1700-talet hos Pope och Boileau, och det är i Sverige representerat av till exempel Anna Maria Lenngrens dikt ”Portraiterne” och Kellgrens ”Ljusets fiender”, där inte namngivna personer kritiseras utan mer en speciell karaktär, som adelsdamen i ”Portraiterne” eller pastorn, svärmaren och spionen i ”Ljusets fiender”.

Jean Paul, som Tegnér också nämnde i sina föreläsningar i estetik 1808, delar in humorn i olika huvudegenskaper. En av dem är att humorn i stället för att rikta sig mot enskilda personer vänder sig mot hela mänsklighetens dårskap. Han betonar också att humorn bygger mer på känslan än på intellektet.[11] Louise Vinge har i en artikel påpekat att receptionen av satiren och det satiriska förändras över tid.[12] Det gäller den här dikten också. Om läsaren känner till Tegnérs samtid blir det lättare att förstå vem satiren riktar sig mot och varför.

”OPPOSITIONS-TALARE” – EN DIKT SOM ALDRIG BORDE HA TRYCKTS

Nästa satiriska dikt var aldrig avsedd att tryckas, men genom att den spreds blev Tegnér en mycket kritiserad person. Det handlar om dikten ”Oppositions-Talare”, skriven vid riksdagen 1829 och uppläst i ett privat sällskap.

Enligt Louise Vinge försvann satiren som genre under 1700-talet, och i stället kom olika typer av texter med en satirisk hållning. I sin artikel betonar hon hur kortvarig satiren är. Den är svår att förstå därför att de händelser som blir utsatta för satir inte alltid är aktuella, utan det roliga förstås bara om man rekonstruerar de åsyftade företeelserna. Detta gäller i högsta grad ”Oppositions-Talare”, skriven på Sinclairvisans meter, precis som ”Hammarspik”. Dikten riktar framför allt sitt hån mot Riddarhuset och förlöjligar några namngivna medlemmar.

Diktens tillkomsthistoria har utretts av Ewert Wrangel. Dess upphov finns i Jacob Hessen Hamiltons förslag till motion i Riddarhuset att några helgdagar skulle dras in samt att långfredagen, Kristi himmelsfärdsdag och Marie bebådelsedag skulle flyttas

10 SD III, Kommentar, s. 322–326 samt Eliæson & Norlind 1946, s. 59.
11 Pagrot 1962, s. 137.
12 Vinge 1991.

till en söndag. Hamilton menade att landet därigenom skulle kunna göra betydande ekonomiska vinster och öka arbetarnas antal dagsverken. Förslaget motiverades med materialistiska upplysningsidéer som Tegnér tidigare hade kritiserat i reformationstalet och i ”Epilog vid Magisterpromotionen 1820”. Redan i Riddarhuset väckte motionen opposition och många ledamöter ville förhindra att förslaget skickades vidare till riksdagen. Trots allt lämnades motionen in, men Hamilton uteslöt då flyttningen av långfredagen till en söndag, därför att han ansåg att tiden inte var mogen för en sådan förändring.

Även som nutida läsare måste man faktiskt förundras över förslaget att flytta långfredagen till en söndag. Det innebär ju att Bibeln hade fått skrivas om. Jesus kunde inte uppstå på den tredje dagen utan på den åttonde om påskdagen skulle firas nästa söndag. Utskottets utlåtande skrevs av Tegnér, och motionen avstyrktes i kraftfulla ordalag av honom. Språket i Tegnérs betänkande liknade inte den vanliga riksdagsprosan, och det avvek framför allt genom sitt rika bildspråk. Bondeståndet var förtjust över yttrandet, och det begärde att 1 000 extra exemplar skulle tryckas. I Riddarhuset lät det annorlunda och yttrandet kritiserades starkt. Adeln kände sig framför allt provocerad av tonen och stilen i skrivelsen. Det är Riddarhusets debatt om betänkandet som Tegnér driver med i dikten; Riddarhuset hade bland annat angripit ordvalet i Tegnérs utlåtande. Uttryck som ”solens portar” eller ”mensklighetens högsta och egentliga RiddarhusOrdning” tog adeln avstånd ifrån enligt Riddarhusets protokoll. Löjtnant Per Reinhold Bråkenhielm gick till personligt angrepp på Tegnér. Han var son till Per Bråkenhielm (1754–1835), kyrkoherde i Pjätteryds församling i Växjö stift. Kyrkoherden och Tegnér kom senare att ha bittra meningsmotsättningar i några kyrkliga ärenden. Betänkandet fick trots invändningarna stöd av majoriteten av rösterna.[13]

Tegnér skrev ”Oppositions-Talare” i goda vänners lag och läste upp den för de andra. Carl Gustaf von Brinkman anlände och tog en avskrift av satiren. Därefter sprang han iväg så fort han kunde till grevinnan Björnstjärna, som hade mottagning, och sedan var katastrofen ett faktum. Dikten blev allmänt känd och flera tidningar kritiserade både skaldestycket och Tegnér. Det skrevs också hånfulla dikter som var riktade mot biskopen och författaren. Konsekvenserna av allt detta har bedömts olika inom Tegnérforskningen. Ewert Wrangel menar att händelserna blev en vändpunkt i Tegnérs liv och att de ledde till att Tegnér utvecklades i konservativ riktning. Wrangel menar också att de här händelserna så småningom bidrog till Tegnérs sinnessjukdom.[14]

13 Wrangel 1919. Citaten från Jansson 1948, s. 258.
14 Wrangel 1919, s. 63.

Göte Jansson har en helt annan uppfattning. Han anser att turbulensen inte påverkade Tegnér, vars politiska uppfattning var stabil och genomtänkt.[15]

Diktens fyra första strofer lyder:

Oppositions-Talare
På Riddarhuset härom dan
uppfördes stort spektakel.
Opposition, som den är van,
den gjorde der mirakel.
Det var också, som ryktet lopp,
en vigtig sak å bane.
Vältaligheten svällde opp
som kam på retad hane.

Herr *Geyerstam* steg först på bänk:
”Jag är en vän av ljuset,
men räds att man gjort narr, betänk,
af sjelfva Riddarhuset.
Vårt majestät går då i quaf,
och folket man förvillar.
Det är Herr Geyerstam, Herr af
han sjelf, som slikt ej gillar.”

Bort, bort med *solens portar*, skrek
en *Uggla* helt naturligt;
jag tål ej ljuset och dess lek
det är mig för figurligt. –
Det fins ej allvar nog uti
den skrift, sad *Fredrik Boye.*
Ett värdigt språk det fordra vi
Hur vildt vi sjelfva skoje.

Nu reste sig med makt Herr *Bråk-*
enhjelm, en man att rosa.
Är det, sad han, ett Vtskottsspråk?
Är det en Riksdagsprosa?

15 Jansson 1948, s. 258–261.

Hvad bocksprång! Jag är född i Småln,
har lärt dess melodier:
Gif akt, jag vill ha fläsk i kåln
och rim i Poesier.[16]

Jean Paul och Karl Solger uppfattade humor som ett uttryck för medlidande och tolerans med medmänniskorna. Detta gjorde också Kierkegaard. Romantikernas humorbegrepp innebar en identifikation med ”offret”. Läsaren skulle inte skratta *åt* utan le *med*. Den aggressiva och utpekande komiken definieras som exempel på en låg humor.[17] ”Oppositions-Talare” är en politisk pamflett utan medkänsla med de angripna personerna. Den liknar samtida smädande dikter som publicerades i tidskrifter. Dikten var skriven och uppläst i en liten krets av goda vänner och inte avsedd att spridas eller tryckas.

”JÄTTEN FINN” OCH ”GERDA” – TVÅ DIKTER UR ETT PLANERAT VERSEPOS

Slutligen ska jag presentera de två första dikterna, ”Jätten Finn” och ”Gerda”, ur ett mer seriöst projekt, nämligen ett planerat versepos kallat *Helgonabacken* eller *Minnen af Lund*. Här är de litterära ambitionerna betydligt högre. De två dikterna blev färdiga innan Tegnér flyttade från Lund 1826, men hela verseposet blev klart först under den så kallade sjukdomstiden. Tegner skickade ett färdigt manuskript den 15 augusti 1842 till sin brevvän och litteräre rådgivare Carl Gustaf von Brinkman, som lade in en liten lapp i manuskriptet: ”*Gerda*, fulländad [d.v.s. avslutad], men misslyckad, omarbetning; rimsaga i 12 sånger.”[18] ”Jätten Finn” skulle enligt Tegnér vara prolog till det planerade verseposet. Under Stockholmsvistelsen 1828–1829 lånade Tegnér Brinkmans avskrift av det manuskript som han hade skickat till Brinkman med ett brev den 16 februari 1826. Tegnér gjorde en del ändringar innan han läste upp ”Jätten Finn” på Svenska Akademiens högtidsdag 1828. Dikten blev mycket uppskattad av de närvarande. Bernhard von Beskow lät trycka dikten i *Heimdall* 1829, och den översattes redan samma år till danska och tyska.[19] Tegnér var mycket tveksam till tryckningen. Han ville ha hela eposet klart innan de enskilda delarna trycktes, men trots det lät han övertala sig.

16 SD V, s. 96–97. Se också Kommentar, s. 165–197.
17 *Nationalencyklopedin*, humor. http://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/humor (hämtad 30/12 2023).
18 SD VII, Kommentar, s. 361.
19 SD V, Kommentar, s. 165, 169, 175–176, 196.

Under romantiken ökade intresset för medeltiden. I både Lund och Köpenhamn uppmärksammades epoken, och Tegnér inspirerades av Lunds domkyrka och dess första ärkebiskopar. Sagor och sägner blev också populära under romantiken, och i samtida reseskildringar och dagböcker omnämns berättelsen om jätten Finn, vilket visar på att sagan var levande och aktuell. Upplysningar om den historiska bakgrunden hämtade Tegnér framför allt från Saxo Grammaticus *Gesta danorum*. Huvudmotivet skulle i Tegnérs versepos vara kampen mellan hedendom och kristendom. I den tidiga tyska romantiken introducerades motivet först av Friedrich Schelling och August Wilhelm Schlegel. Den senare pekar just på att kampen mellan nya och gamla gudar var ett viktigt ämne för poetisk behandling.[20] I *Helgonabacken* skulle det också finnas ett erotiskt motiv knutet till Gerdas och Axel Hvides kärlek. I den romantiska versberättelsen, som Tegnér introducerade i Sverige med *Axel* (1822), var kärleken ett huvudmotiv.[21] Planerna och de två första dikterna tyder på att Tegnér med *Helgonabacken* ville skapa något helt nytt.

”Jätten Finn” är förmodligen den mest lästa dikten i Lund. De flesta barn har hört den läsas och sett den förstenade jätten Finn i domkyrkans krypta. Kunskapen om kyrkans tillkomst har lundaborna från Tegnérs dikt ”Jätten Finn”, där det berättas att Sankt Laurents kom till Lund från Saxland men inte hade någon kyrka att predika i. Jätten Finn lovade att bygga en sådan om han fick Sankt Laurents ögonpar som belöning, men om missionären kunde gissa jättens namn behövde han inte betala. När jätten Finn nästan var klar och bara den sista stenen fattades, kom Laurents på vad Finn hette och då började det hända saker:

”Och heter jag Finn, af jätteätt,
ej läggs så lätt
den stenen – den eden jag svär dig.
En evig ruin skall din kyrka stå,
och utanpå
och innantill aldrig bli färdig.

[---]

Och allt sen den tiden, mång hundra år,
som templet står,
jemt något fattas uppå det.

20 SD V, Kommentar, s. 175.
21 Elam 1985, s. 7.

Der bygges förgäfves, år ut och år in,
och dertill Finn
är skuld – och ej DomkyrkoRådet.[22]

Tegnér kallade själv dikten ”Jätten Finn” en romans med den betydelsen att det är en episk lyrisk dikt av folkvisekaraktär. Mot den definitionen talar den ironiska författarhållningen, och det gör att projektet inte liknar den romantiska episka romansen. Dikten blandar olika genrer som folkvisan och romansen med den humoristiska ironiska dikten, där det är författarhållningen som är ironisk. En viktig del av romantikens poetik är dess betoning av att dikten är en autonom skapelse av det diktande subjektet. Författaren var en mycket central gestalt i romantikens estetik. Den romantiska ironin uppkommer genom den skillnad som uppstår mellan å ena sidan berättarens och/eller karaktärernas synvinkel och å andra sidan författarens synvinkel såsom det kan utläsas ur verkets helhet.

I nästa dikt fortsätter spänningen mellan sagans verklighet och Lunds historiska medeltidsverklighet. Den skildrar nämligen mötet mellan jättedottern Gerda och Axel Hvide. Gerda var dotter till Finn, och Axel Hvide blev så småningom biskop Absalon. Nu får läsaren en ny version av händelseförloppet av Gerda. Hon menar att jätten Finn efter sitt nederlag i Lund inte alls blev förstenad utan att han flydde till Romeleåsen där Gerda befinner sig. På Romeleåsen finns därför Finns grav. Här möts hedendom, Gerda, och kristendom, Axel, i något som uppenbart skulle komma att utveckla sig till en kärlekshistoria. Författarens lekfulla och ironiska hållning blir tydlig i de avslutande raderna, och dikten avslutas liksom ”Jätten Finn” med ett illusionsbrott:

Medan Axel grubblar så,
lampor slockna, stjernor gå –
Gerda vida mer förnuftig,
i sin löfsäng, sval och luftig,
vaggas, slumrar, natten lång,
vaknar – först i nästa sång.[23]

I ”Jätten Finn” krockar två olika verkligheter med varandra, nämligen sagans värld och det dåtida Lunds värld, och olika perspektiv på händelseförloppet möts. Författarens kommentar till läsaren, där ansvaret för att Lunds domkyrka inte blir färdig läggs på en fiktiv jätte och inte på domkyrkorådet, bryter illusionen och gör läsaren medveten

22 SD V, s. 26–27.
23 SD V, s. 45.

om att det lästa är fiktion. Här finns ett metapoetiskt perspektiv. På ett liknande sätt låter författaren Gerda vakna först i nästa sång, och själva skapelseprocessen kommer i fokus och det metapoetiska perspektivet fördjupas. Tegnér avslutar således båda dikterna med romantisk ironi.

SCHLEGELS OCH LORD BYRONS UPPFATTNING OM DEN ROMANTISKA IRONIN

Det var bland andra Friedrich Schlegel som definierade den romantiska ironin i några av sina *Lyceum-* och *Athenäum-Fragmente*. Den romantiska ironin beskrivs på flera olika ställen i hans författarskap, således inte i ett sammanhållet dokument, vilket försvårar bestämningen av vad han egentligen menar med romantisk ironi. I det berömda *Athenäum-Fragment* 116 (1798) beskrivs den romantiska poesin som en progressiv universalpoesi som i sig förenar olika genrer och sätter poesin i förbindelse med filosofin och retoriken. Schlegel nämner inte begreppet romantisk ironi i just det här dokumentet, utan han använder i stället ordet ”Witz” två gånger. Han skriver att ”Witz” ska poetiseras och att ”Witz” är för filosofien vad den romantiska poesin är för konsterna.[24] ”Witz” betyder många olika saker genom århundradena. I *Metzler Literatur Lexikon* nämns inte något om Schlegels definition, men enligt lexikonet betydde det på 1600-talet ett skämt eller esprit. På 1700-talet kom ”Witz” att framför allt gälla språkliga skämt. Kant och även Jean Paul definierade det som en överraskande förbindelse mellan olika heterogena föreställningar, kategorier och normer.[25]

Ironi är ett proteiskt begrepp som har genomgått många förvandlingar. De flesta forskare som sysslar med romantisk ironi betonar hur svårt det är att definiera begreppet eftersom det beskrivs på många olika ställen som kan vara motsägelsefulla. Även andra författare och filosofer som Novalis och Solger bidrog med definitioner på romantisk ironi. *Nationalencyklopedin* definierar termen så här: romantisk ironi är när ”författaren själv bryter illusionen genom att tilltala läsaren och kommentera sitt verk”. Ironin framhäver också att dikten är en autonom skapelse av det diktande subjektet.[26] Inge Jonsson skriver om romantisk ironi i *Idéer och teorier om ordens konst*, och han betonar dess ”djärvt stämningsbrytande effekter” och framhäver att den romantiska ironin för Friedrich Schlegel var ”den enda möjliga attityden inför en motsägelsefull verklighet om man nämligen ville fånga in den i dess helhet. Den ironiske intar en klu-

24 Schlegel 1975, s. 22–25.

25 *Mezler Literatur Lexikon* 1990, s. 505.

26 *Nationalencyklopedin*, romantisk ironi. http://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/romantisk-ironi (hämtad 30/12 2023).

ven attityd, han är närvarande men iakttar ändå skeendet med distans."[27] Ett verk som under den här tiden i Tyskland ansågs innehålla romantisk ironi var Ludwig Tiecks komedi *Der gestiefelte Kater* (1797), som liksom Tegnérs planerade epos bygger på en saga.

Schlegel använde ordet "Ironie" bland annat i "Über die Unverständlichkeit" (1799). Här betonar Schlegel att ironins hemvist är filosofin och att det endast är poesin som kan stiga upp till filosofins höjder, medan den retoriska ironin är begränsad till enskilda satiriska ställen. Även Sokrates ironi är mer upphöjd än retoriken. Romantisk ironi menar Schlegel omfattar mer än bara det retoriska begreppet och utvidgas till att bli en filosofisk, poetisk och existentiell kategori. I detta avsnitt ingår "Ironie über die Ironie".[28]

Under 1960-talet framhävde Ingrid Strohschneider-Kohrs att Schlegels definition av romantisk ironi har utvecklats ur Kants och Fichtes transcendentalfilosofi. Helmut Schanze och Roland Heine undersökte på 1980-talet de sokratiska och retoriska ironibegreppens betydelse.[29]

Hade Tegnér läst Friedrich Schlegels texter? Enligt Lunds universitetsbiblioteks utlåningskatalog lånade han den 8 mars 1820 Friedrich Schlegels föreläsning "Ueber die neuere Geschichte" som hölls i Wien 1810. Boken handlade således om modern historia och inte om estetik. Friedrich Schlegel nämns aldrig i Tegnérs brev. Hur mycket Tegnér hade läst av Friedrich Schlegels skrifter på 1820-talet är således svårt att bedöma, men det finns likheter mellan Schlegels definition och Tegnérs användning av romantisk ironi i "Jätten Finn" och "Gerda".[30] Samtidigt ingår dikterna i ett ofullbordat versepos, vilket innebär att den helhet som Schlegel bygger sin teori på saknas.

Tegnér läste däremot Lord Byron på 1820-talet, när han planerade *Helgonabacken* och skrev de två inledande dikterna. Romantisk ironi förknippas med Lord Byron i engelsk litteraturhistoria. Martina von Schwerin diskuterade Byron med Tegnér i brev, och han fascinerades av dennes dikter och romanser men svängde i början mellan beundran och avståndstagande. Byron nämns första gången i ett brev till von Schwerin den 2 september 1820. Tegnérs intresse fördjupades i mitten av 1820-talet och i några av hans dikter finns allusioner till Byrons författarskap. I ett brev den 1 maj 1825 till Brinkman nämns Byrons versepos *Don Juan*.[31] Byron använde sig av den romantiska ironin i bland annat det här verket.[32] Genren epos är i det här sammanhanget intres-

27 Jonsson 1971, s. 108–109.
28 Schlegel 1975, s. 102.
29 Oesterreich 2003, s. 352, 355 f.
30 Silow 1913, s. 41, 85.
31 Brev II, s. 142, samt III, s. 248.
32 Baldick 2004, s. 222.

sant därför att romanen enligt Schlegel är den mest passande genren för romantisk ironi. Kanske inspirerades Tegnér av Byron att använda den här typen av ironi i ett epos. Byron ville med *Don Juan* (1819–1824) förändra formen på ett versepos och skapa något nytt. Han hämtade många formella drag från den engelska satiriska romanen, men han inspirerades också av Schlegel och använde sig av den romantiska ironin i *Don Juan*. Stephen Jones kallar *Don Juan* en satirisk roman på vers. Han visar hur Byron inspirerades av pantomim och opera buffa, och Jones menar att Byron skrev satir på ett romantiskt-ironiskt sätt, som han briljerade med i *Don Juan*. I Schlegels text om det obegripliga nämns också opera buffa, som något som höjer människan över det villkorliga (”Bedingte”). Det är svårt att visa på liknande inspirationskällor till det ofullbordade eposet *Helgonabacken*. Tegnérs två dikter har emellertid formella egenskaper gemensamt med Byrons *Don Juan*. Det står i Canto 14, dikt nr 97, rad 769–776:

> Whether Don Juan and chaste Adeline
> Grew friends in this or any other sense,
> Will be dicuss’d hereafter, I opine:
> At present I am glad of a pretence
> To leave them hovering, as the effect is fine,
> And keeps the atrocious reader in *suspense*;
> The surest way for ladies and for books
> To bait their tender or their tenter hooks.[33]

I verseposet använder Byron flera formella grepp, som samtiden associerade med den satiriska romanen. Det är svårt att belägga i Tegnérs versepos, men Tegnér har lekfullheten, den fantasifulla fabuleringskonsten och det metapoetiska illusionsbrottet, som innebär att författaren tilltalar läsaren och kommenterar själva skapelseprocessen, gemensamt med Byron.

Friedrich Schlegel menar i ”Rede über die Mythologie”, tryckt i *Gespräch über die Poesie* 1800, att det finns en likhet mellan den romantiska poesins ”Witz” och mytologin. Likheten visar sig i konstruktionen av helheten och inte i enskildheterna. Detta syns i den konstnärligt ordnade förvirringen, den uppfriskande symmetrin av motsägelser och växlingen mellan ironi och entusiasm, som finns i alla led i helheten. Schlegel framhäver att det är början till all poesi att upphäva lagarna för den förnuftigt tänkande logiken och försätta oss i fantasiens sköna förvirring i den mänskliga naturens ursprungliga kaos. För detta känner Schlegel ingen skönare symbol än de gamla

33 Byron 1986, s. 817. Se också Jones 2005, s. 401–405.

gudarnas brokiga vimmel.[34] Det finns likheter mellan Schlegels beskrivning och hur Tegnérs två inledande dikter till eposet *Helgonabacken* är skapade. Det är emellertid svårt att referera till någon helhet hos Tegnér, eftersom hela verket inte är färdigt. Uppenbart är att en egensinnig fantasi prioriteras framför mimesis. Jättarna tillhör den nordiska mytologin och i dikten ”Gerda” är den nordiska mytologin levande. Kampen mellan de nordiska gudarna och kristendomen är här huvudmotiv.

Peter Oesterreich framhäver att ironin för Schlegel visar på en medvetenhet om föränderligheten i ett oändligt kaos. Ur formell synvinkel uppfattas ironin som en oändlig motsägelse av motsatta ögonblick vars tvetydighet inte ska omvandlas till entydighet och tillåtas lösas. Som ett oupphörligt samspel mellan motsägelser löser ironin inte en polär spänningsstruktur utan förmedlar en känsla av den oupplösliga konflikten mellan det ovillkorliga (”unbedingt”) och det villkorliga (”bedingt”). Den romantiska ironin syftar således inte till en syntes av två motsatta teman. Schlegel talar om en oändlig ironi, som inte kan förmedlas genom dialektiken, utan det blir snarare den absoluta syntesen av en produktiv inbillningskraft som ur skenbart oförenliga motsatser låter ett universum uppstå.[35] Den romantiska ironin skiljer sig således från Hegels dialektik.

I romantikens estetik värderas musiken högt. Schlegel skriver i *Athenäum-Fragmente*: ”Många musikaliska kompositioner är bara översättningar av dikten till musikens språk.”[36] De olika, motsatta teman som karakteriserar romantisk ironi liknar stämmorna i den polyfona musiken, där det finns två eller flera självständiga stämmor som samverkar till en helhet i ett musikaliskt verk. Stämmorna bildar ingen syntes utan existerar jämsides med varandra.

Tegnér låter i de två dikterna olika stämmor, som sagans och Lunds medeltida verklighet, tillsammans med olika narrativ finnas i dikternas universum. Författarens kommentar bryter illusionen, och två motsatta verkligheter, sagans och Lunds, finns bredvid varandra i Tegnérs text och skapar en ny gemensam värld.

TEGNÉRS PLANER PÅ ATT FULLBORDA OCH AVSLUTA *HELGONABACKEN*

Tegnér planerade att fullfölja och avsluta *Helgonabacken* och breven från Brinkman efter riksdagen 1829 manade på honom. Brinkman tyckte att det här var ett lysande uppslag, men Tegnérs arbete som biskop och riksdagsman samt hans periodvis åter-

34 Schlegel 1968, s. 318–319.
35 Oesterreich 2003, s. 356–358.
36 Schlegel 1988, s. 171.

kommande melankoli satte käppar i hjulet. Vissa år skrev han få dikter. År 1831 skrev han bara en dikt, och följande år fyra.[37]

Tegnér hade skrivit en plan redan på 1820-talet för hur han skulle fortsätta *Helgonabacken*, och han menade själv att det mesta var redan avklarat med de två första dikterna. Det skulle bara vara två dikter till:

3. Saxos ring.
Stjernor blicka ner på slätten. Trägen i klostercell
sitter Saxo vid sin lampa långt i den sena quäll.

Gamla runobalkar ligga strödda på ekebord,
men i Romarspråket skref han sagan om väldig Nord.

Bispen står bakom och läser, glädes åt skön Latin,
och ur drifna silfverkannan bjuder han ädelt vin.

Gerda sitter med och lyssnar, vitter i vittert lag,
gillar sagan, men för sången vill hon Fornyrdalag etc.

4. Farväl.
Saxo är stoft och Absalon sjelf och Gerda desslikes,
sjelf af dess murar hon byggt står ej ruinen en gång etc.

Några anteckningar i handskriftens marginal är också daterade till 1820-talet:

1:sta Sången. Axel i berget
2:dra. Axel och Gerdas kärlek. G. vill ej öfverge hedendomen. A. beslutar att för hennes omvändelse uppoffra sitt hopp och bli prest.
3:de. Axel (Absalon) i Paris. Studerar under Abälard. Episod om Abelärd och Heloisa.
4:de Bisk. Eskild afsäger sig embetet i Lunds Domkyrka. Valdemar den Store, närvarande, utnämner dertill Absalon. Gerdas omvändelse. Grundar klostret på Helgonabacken.[38]

37 SD VI, Efterord, s. 306.
38 SD V, Kommentar, s. 168–169.

Det är omöjligt att dra några slutsatser angående formen på de planerade avslutande dikterna. Skulle det till exempel finnas samma typ av illusionsbrytande ironi som i de två första? Det fantasifulla fabulerandet verkar emellertid fortsätta också i de två sista sångerna.

AVSLUTNING

Det finns humor, satir och ironi i Tegnérs dikter och epos. Att det är ett ämne som är värt att undersöka visar dikterna ”Halkan” och ”Oppositions-Talare” samt de två dikterna ”Jätten Finn” och ”Gerda”, som skulle inleda ett epos kallat *Helgonabacken* eller *Minnen af Lund*. Dikterna som analyseras här är skrivna mellan 1819 och 1829. Den första dikten, ”Halkan”, är en satirisk dikt i 1700-talsstil, medan de två sista skulle ingå i ett fantasifullt romantiskt projekt. Tegnér utvecklades mycket som diktare under 1820-talet och närmade sig den tidiga tyska romantiken. Lord Byron blev också en förebild för honom, och förmodligen var det han som inspirerade Tegnér att använda sig av den romantiska ironin i ”Jätten Finn” och ”Gerda”.

Tegnér arbetade med *Helgonabacken* i omgångar. Under vistelsen på en så kallad Irrenanstalt i Schleswig 1840–1841 var han intensivt sysselsatt med *Helgonabacken*, som han nu kallade en rimsaga med namnet *Gerda*, och 1842 blev den färdig. Nu omfattade den tolv sånger i stället för fyra och nytt material hade lagts till. En av sångerna var en översättning av Popes heroid *Eloisa to Abelard* (1717). Kärleken mellan Gerda och Axel fick också större utrymme. I tidigare planer hade kampen mellan kristendom och hedendom varit huvudmotiv.

Tegnér fortsatte visserligen efter 1829 att skriva storslagna och beundrade dikter, men han kunde inte fullfölja alla sina uppslag. Som biskop med ansvar för kyrka och skola och som riksdagsman hade han en stor arbetsbörda, och hans tidigare ganska omfattande produktivitet som författare minskade drastiskt. Härtill bidrog också hans återkommande melankoli och nedstämdhet. Det var först när Tegnér blev sinnessjukförklarad och vistades på Irrenanstalt i Schleswig som han började författa mer än någonsin tidigare. Han skrev nu också färdigt *Helgonabacken*. Resultatet motsvarade inte de högt ställda förväntningarna.

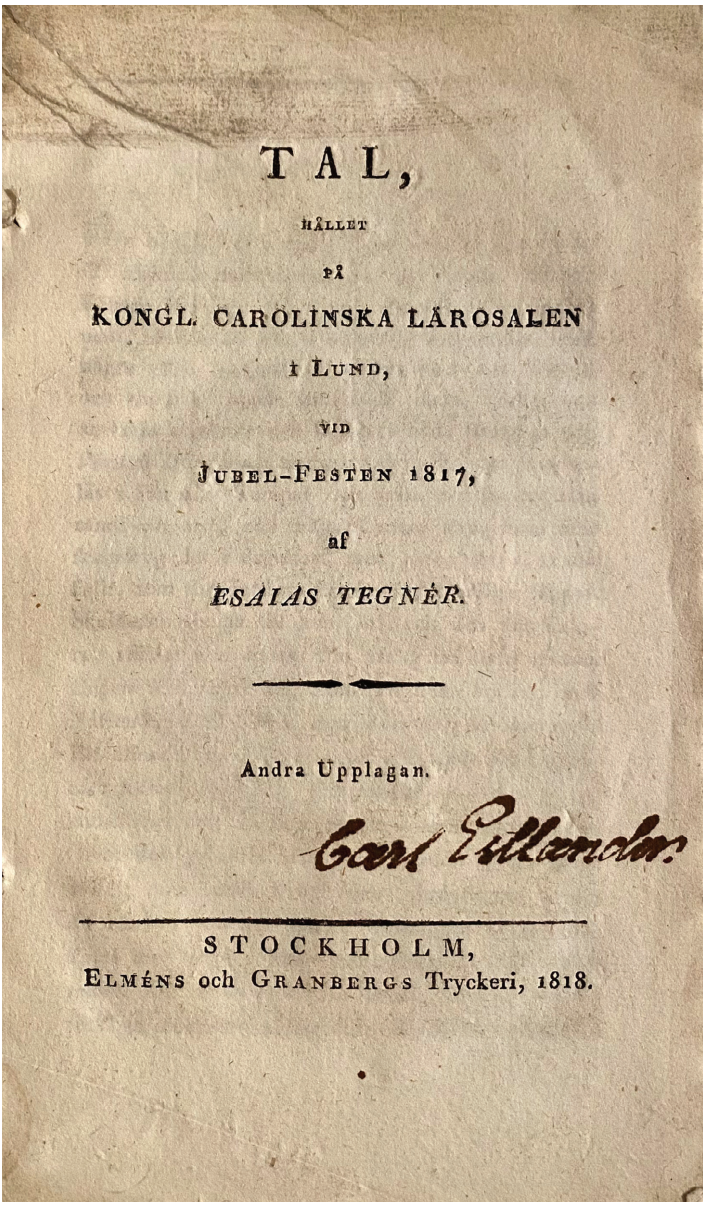

TAL,

HÅLLET

PÅ

KONGL. CAROLINSKA LÄROSALEN

I LUND,

VID

JUBEL-FESTEN 1817,

af

ESAIAS TEGNÉR.

Andra Upplagan.

Carl Pillander

STOCKHOLM,

ELMÉNS och GRANBERGS Tryckeri, 1818.

I sitt tal vid jubelfesten i Lund 1817 ställde sig Tegnér vid sidan av den samtida litteraturdebatten samtidigt som han politiskt pläderade för en liberal ordning i den franska revolutionens efterföljd. Talet blev så omtalat att det trycktes i en andra upplaga 1818. (Foto: privat.)